

MACA JOGAN

Pouk sociologije v slovenski srednji šoli ob pomoči S. Moora

V tem prispevku bomo obravnavali:

1. Posebnosti Moorovega dela in njegov pomen za pouk sociologije v Sloveniji.
2. Odnos tega dela do študijskega načrta Sociologija v srednji šoli.
3. Način integrirane obravnave posameznih poglavij pri pouku sociologije.

1.

Priročnik S. Moora Sociologija je brez dvoma dokaz in spodbuda za prepričanje, da je sociologija kot srednješolski učni predmet lahko nadvse zanimiva in privlačna ter da je nekaj drugega kot zgolj vsakdanje zdravorazumsko politiziranje in/ali filozofiranje. Med odlikami tega dela, o čemer je bilo več zapisov ob prvi izdaji (npr. M Kerševan v Prosvetnem delavcu, 27. maja 1991; I. Saksida v Delu 11. julija 1991), naj zlasti poudarimo njegovo sistematičnost, preglednost, didaktično dodelanost, vsebinsko aktualnost, odprtost do množva ključnih realnih dejstev in do različnih interpretacij v okviru sociologije.

Seveda pa je priročnik – tudi zaradi teh odlik – pri zgodovinski konkretizaciji in ob opaznem primerjalnem pristopu pretežno usmerjen v razlago angleške družbe. In če velja v tem kulturnem okolju to delo kot temelj in spodbuda za uporabo različnih drugih virov pri poglobljanju in širjenju sociološkega znanja, je ta imperativ še toliko bolj vreden spoštovanja v naših posebnih razmerah. Kljub odličnosti Moorov priročnik v slovenskih srednjih šolah ne more nadomestiti drugih učnih virov, zlasti ne tistih, v katerih je moč najti ustrezne razlage posameznih pojavov v našem okolju in/ali poglobljene obče sociološke obravnave.

Glede na nekatere sociologiji sovražne težnje na Slovenskem v zadnjem desetletju dvajsetega stoletja in glede na nepovezanost tega dela z dogajanjem in razlaganjem v našem družbeno-kulturnem prostoru more priročnik S. Moora nastopati kot nepristranski temelj za zamejitev predmeta sociologija na ravni srednje šole. To vlogo lahko opravi zaradi tega, ker vključuje tiste pojme in razlage, ki so postali jedro univerzalne sociološke dejavnosti in ob uporabi katerih je možna svetovna sociološka skupnost. Sociologi iz katerega koli dela sveta se namreč lahko sporazumevajo, lahko sodelujejo v raziskovanju, ker je ustvarjen skupni besednjak, ker prevladujejo obče sprejeta stališča o tem, kaj je predmet proučevanja in ker se – kljub različnosti ključnih teoretičnih pristopov ali perspektiv – kopičijo združljiva spoznanja kot sestavine specifične sociološke znanosti.

Moorov priročnik torej kaže, da ima sociologija svojo identiteto in da te ni mogoče preprosto odmisliati ali zamenjati s kakšnim drugim znanjem. Prav spoznanje o posebnosti te stroke, o njenih razlagalnih pripomočkih in zmogljivostih je

lahko tudi podlaga za uspešno sodelovanje z drugimi strokami in učnimi predmeti. Ker je pouk sociologije del splošnega izobraževanja, je še toliko pomembnejše, da jo v specifični podobi spoznajo kasnejši strokovnjaki na različnih drugih področjih (npr. naravoslovno-medicinsko, tehniško, področje umetnosti, humanistike in druga družboslovna področja). Skupna značilnost delovanja vseh je družbeno delovanje, zato je sociološko znanje potrebno vsem; pri tem ne gre le za enostavno predmetno reciprociteto.

2.

Za pouk sociologije na srednjih šolah v Sloveniji je bil v letu 1990 sprejet učni načrt, ki ima v odnosu do Moorovega priročnika te lastnosti:

a) *Na ravni smotrov poučevanja sociologije je praktično identičen s smotri, ki jih upošteva priročnik.* Kot ponazorilo navedimo cilj, ki zadeva sposobnosti učencev. »Podpirati kritično zavest o socialni, politični in ekonomski ureditvi in njenih družbenih posledicah« opredeljuje S. Moore (str. 6), učni načrt pa predvideva, da si učenci »Širijo znanje in se usposablajo za kritično analizo sodobnih družb v njihovih različnih vidikih in protislovjih, še posebej sodobne slovenske oz. jugoslovanske družbe«.

b) Pri navodilih za izvajanje učnega načrta so zapisana tista priporočila za učitelje, ki so v Moorovem delu že uresničena (npr. »Učitelj sociologije naj začne oblikovati zanimanje učencev za ta predmet z obravnavo tistih vidikov vsakdanjega življenja, ki jih učenci poznajo in o katerih imajo lastne izkušnje«, ali želja po primerjalnem pristopu in poglobitvi na slovensko družbo). Kar pa zadeva priporočila za delo učitelja z učenci, so podobna Moorovim napotkom (npr. uporaba različnih sekundarnih virov, kot so množični mediji, umetniški proizvodi, ipd.).

c) Pri sami vsebini poučevane snovi so sicer razlike v zaporedju, vendar so vse teme (razen posebej problematike ras, ker za naše okolje ni tako aktualna), ki jih zajema priročnik S. Moora, zajete tudi v učnem načrtu. V tem načrtu so nekatera »dejstva« bolj poudarjena, pač glede na specifične potrebe sodobne slovenske (oz. jugoslovanske) družbe (npr. nacije) ali pa (delno) tudi glede na »tradicijo« poučevanja sociologije pri nas, po kateri se je pomanjševal akademski pouk; tako so npr. dokaj izrazito zastopani problemi epistemološke in teoretične različnosti posameznih pristopov (v učnem načrtu denimo 2. poglavje Predmet, perspektive: družba in družbenost).

Glede na to da so nekateri napotki za pouk iz slovenskega načrta pri S. Mooru že upoštevani, bi lahko profesorji pri pouku sociologije sledili (morebiti z manjšimi odstopanji) njegovemu zaporedju obravnave. S tem nikakor ni določeno, da bodo posamezni vidiki, ki so (bili) predvideni v načrtu, odpadli. Gre le za to, da se upoštevatata postopnost in načelo pridobivanja znanja od enostavnega, blizkega do bolj abstraktnega. Moorove pojasnitve so dovolj gibke in odprte, da spodbujajo takšen postopek.

3.

Pri neposredni uporabi Moorovega priročnika, ki je eden od virov za spoznavanje in pouk sociologije, ne bo odveč, če bi profesorji upoštevali nekatere splošne in posebne napotke (o katerih smo se zedinili tudi na pogovoru 31. maja 1991 na strokovnem sociološkem srečanju v Gozd-Martuljku).

Pri uvajanju v nove pojme in v obravnavo posameznih dejstev, naj splošnim opredelitvam in spoznanjem sledijo zgledi iz slovenske (oziroma jugoslovanske) družbe in šele tem zgledi iz angleške in/ali katere druge družbe. Če hočemo

namreč v slovenskih razmerah enako kakovostno doseči mnogostranske cilje pouka sociologije, kot to dosegajo v angleškem okolju, potem je to zaporedje nujno. *Poznavanje slovenskih razmer (in zgodovinske pogojenosti) namreč ne more biti le dodatek k primarnemu znanju o angleški družbi, kajti večina učencev lahko predvsem v svojem družbenem okolju nabira neposredne izkušnje, ki omogočajo boljše sprejemanje socioloških znanj in večina bo delovala v tej družbi. Za poglobljeno sociološko obravnavo slovenske družbe pa nikakor ne zadošča dodatek slovenskih sociologov k Moorovi knjigi.* Ta knjiga z dodatkom je podlaga za integrirano uporabo več virov, pri čemer naj posebej omenimo Sociologijo I in sociološki učbenik (v srbohrvaščini Uvod u sociologiju) angleškega avtorja M. Haralambosa.

Poleg tega je treba upoštevati tudi to, da angleška družbena urejenost po različnih indikatorjih ni najbolj ustrezna enota primerjave s slovensko. *Pri primerjalnem obravnavanju bi bilo zato koristno, da bi posegali tudi po drugih zgledih, npr. po italijanskih (ki ima glede vloge cerkve več podobnosti s slovensko družbo), avstrijskih (ki ima tudi glede pretekle – do prve svetovne vojne – pravne regulacije, načina industrializacije, izobraževanja, urbanizacije itd. več skupnega) in drugih evropskih, zlasti npr. švedskih (ki ima precej skupnega s slovensko družbo glede definiranja ciljev socialne države v drugi polovici 20. st. do začetka devetdesetih let).*

Pri spodbujanju učencev za samostojno delo so večinoma uporabna splošna vprašanja iz Moorovega priročnika, ki pa jih je priporočljivo dopolnjevati z vprašanji iz domačega priročnika Sociologija I (1983) ali II (1984) oziroma z vprašanji, ki so plod novejšega razvoja v slovenski družbi. Profesorjem se za poglobljeno obravnavo posameznih pojavov ponuja obilje vprašanj, če upoštevajo zaostrene in vojne razmere v Sloveniji in Jugoslaviji v letu 1991. Ta množični »eksperiment«, ki ga je večina spremljala »z udeležbo«, je vsekakor vreden posebne pozornosti, saj s svojo vznemirljivostjo naravnost sili k sociološkemu premišljevanju.

Nekateri posebni napotki za integrirano uporabo Moorovega priročnika pa so razvrščeni glede na posamezna poglavja oziroma pojme v knjigi.

Pri poglavju o *socializaciji in kulturi (ki v glavnem ustreza poglavjem o teh temah v slovenskem učnem načrtu)* je priporočljivo, da profesorji kot primer za razlike, ki so zgodovinsko pogojene (»različen čas«), upoštevajo konec 19. st. oziroma začetek 20. stol. na Slovenskem, kajti v tem času je šlo za izrazito utrjevanje prej sorazmerno rutinsko potekajočih procesov asocializacije (zaradi naraščajočega nezaupanja v »tradicionalne« vzorce vzgajanja); učinke te prakse pa je mogoče zelo jasno odkriti tudi v sedanosti. Pri tem poglavju bi bilo pri obravnavi vlog primerno uporabljati Sociologijo I (13–17), pri razlagi razrednih razlik v strogosti pa usmeriti pozornost na vprašanje »zakaj«. Glede na to da smo slovenski sociologi zelo občutljivi za natančno uporabo pojmov religija in cerkev, moramo omeniti, da bi bil na mestu, ko Moore obravnava dejavnike socializacije, ustreznejši pojem »cerkev« (na str. 9); ta pripomba velja tudi za nekatera druga mesta v knjigi.

Pri poglavju o *družini in zakonski zvezi (ki ustreza poglavju o družini v slovenskem učnem načrtu)* pridejo v poštev Sociologija I (str. 66–70) ter druga dela, v katerih so dodatne razlage za spreminjanje družine v sodobni slovenski družbi. Profesorji naj bodo zelo oprezni pri interpretaciji podatkov v dodatku, zlasti glede gibanja števila enoroditeljskih družin (sedanje sklepanje v dodatku namreč ni utemeljeno s številkami) ter tudi glede spreminjanja števila razvez (mera razvezljivosti mora biti namreč natančna – ali je število razvez na 1000 prebivalcev ali na 1000 sklenjenih zakonskih zvez).

Posebej je treba opozoriti na netočno terminologijo v prvi izdaji. *Prevajalci so uporabili pojem »ločitev«, ki ga sicer v pogovornem jeziku na Slovenskem delno še*

uporabljajo, ki pa je povsem neustrezen za strokovno sociološko rabo in ga tudi v prejšnjih socioloških delih (in končno pri drugih starokovnjakih – npr. pravnikih – ni mogoče zaslediti) ni. *Pojem, ki ustreza obravnavanemu družbenemu dejstvu, je samo razveza* (in njene izpeljanke). Razveza je sicer lahko tudi ločitev (in večinoma tudi je), vendar pa mnoge ločitve nikakor niso razveze (npr. zaradi migracij, itd.); sam pojem ločitve izhaja iz časov (do 1945), ko razveza sploh ni bila mogoča, temveč zgolj »ločitev od mize in postelje«, ker je družina obvezno temeljila na nerazvezljivi zakonski zvezi. Nobenega opravičila ne more biti za to, da bi profesorji pri pouku uporabljali netočne oznake pri razlagi tako pomembnega pojava, kot je zakonska zveza. Prav tako ni treba opuščati priložnosti, da bi dijaki zvedeli za natančno pravno regulacijo možnosti razveze v sodobni slovenski družbi ali pa za pravico do svobodnega odločanja o rojstvu otrok.

V poglavju o družini je potrebna opreznost tudi pri obravnavi »simetrične« družine, pri kateri S. Moore nekoliko prehitro sklepa o njenem nastanku; nastajanje še ne pomeni, da bi ta tip prevladoval ali že spodrinil patriarhalno asimetrični tip družine. Tudi pri vzrokih za spreminjanje družine niso zadostni ti, ki jih našteva Moore. Eden najpomembnejših vzrokov je namreč bil feministični boj (v okviru delavskega in meščanskega gibanja) zlasti v evropskih državah in v ZDA.

Pri poglavju o *delu* (ki je v slovenskem učnem načrtu zajeto v poglavju o ekonomiji in delovni organizaciji) bi bilo prav, da bi uporabljali Sociologijo I (zlasti str. 61–62 in vprašanja na str. 65) ter tiste sociološke tekste, ki obravnavajo stavke (o teh ni niti v dodatku niti besede, čeprav so zelo pogost pojav in čeprav jih je že več slovenskih sociologov raziskovalo – npr. V. Arzenšek, B. Kavčič, M. Jogan – posebej ženske v stavki). Tudi v tem poglavju je treba upoštevati terminološke rešitve, ki so se v slovenskem prostoru že uveljavile: gre predvsem za pojem *brezposelnost* (ki je pravilno uporabljan v dodatku, medtem ko v besedilu prevoda nastopa pojem nezaposlenost). Pri obravnavi brezposelnosti pa bi bilo prav, da bi se upoštevala regionalna struktura v Sloveniji (tudi pri grafičnem prikazovanju).

Pri poglavju o socialni stratifikaciji (ki v glavnem sovпада s poglavjem o družbeni neenakosti in gibljivosti v slovenskem učnem načrtu) je priporočljivo uporabljati Sociologijo I (zlasti str. 41–42, 46, 51). Ta domač priročnik je treba uporabljati tudi pri razlagi migracij str. 56–59).

Obravnava spola (ki ustreza poglavju o spolni dihotomiji v slovenskem učnem načrtu) pri Mooru naj bo ustrezno dopolnjena (npr. vnesti je treba boj ženskih organizacij za enakopravnost) oziroma popravljena (zlasti podatki o zaposlenosti žensk v preteklosti – npr. v 19. st. morajo biti ustrezni najnovejšim spoznanjem women's studies – šlo je namreč za zelo visoke deleže zaposlenih žensk) in smotrno osredinjena na slovensko zgodovino in sodobne razmere (npr. pravna izenačitev glede plačila je bila na Slovenskem 1945, v Veliki Britaniji pa 1975). Profesorjem lahko koristijo sodobna dela s tega področja v slovenščini (npr. M. Jogan: Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma; M. Ule, A. Ferligoj, T. Renner: Ženska, zasebno, politično).

V poglavju o *politiki in moči* (kar sicer sodi v poglavje o strukturi družbe po slovenskem učnem načrtu) bi bilo treba (brez poenostavitev o začetkih procesa demokratizacije) podrobneje in glede na ključne sfere in življenjske razmere (delo, socialna varnost, žensko in ekološko vprašanje, ipd.) predstaviti najpomembnejše stranke na Slovenskem. Pri obravnavi skupin pritiska pa se naravnost ponuja primer najnovejšega delovanja (v slovenskih kriznih in vojnih okoliščinah) Odbora staršev, ki imajo sinove v vojski, potem žensk – mater sinov, vojaških obveznikov.

Pri poglavju o *prebivalstvu* (to poglavje ter tisto o starosti in državi blaginje

sodita v poglavje o kakovosti življenja po slovenskem učnem načrtu) bi bilo treba pri predstavitvi slovenskih razmer dodati primerjalno preglednico o umrljivosti novorojenčkov v Sloveniji in pojasniti širše družbene okoliščine (od 1945 do 1990) za ugodne trende. Tudi pri *starosti* je treba predstaviti za slovenske razmere še kaj več, kot je v sedanjem dodatku. Za mladinsko (sub)kulturo pa naj bi profesorji upoštevali raziskovalna spoznanja nekaterih domačih avtorjev (npr. M. Ule, J. Makarovič). Pri obravnavi države blaginje je vsekakor treba upoštevati zgodovinske korenine v Avstro-Ogrski, ki segajo v 80-ta leta prejšnjega stoletja, in specifičnosti razvoja slovenske družbe v letih 1945–90. Za profesorje je priporočljivo, da uporabljajo delo Veljka Rusa o državi blaginje. Pri spoznavanju dobrotelnih in prostovoljnih organizacij pa je treba navesti slovenske kot npr. Zveza prijateljev mladine. Rdeči križ in druge.

Navedeni so le nekateri najbolj nujni napotki. Obče priporočilo profesorjem, ki bodo poučevali sociologijo v šolskem letu 1991/92, je, naj sproti obiskujejo tečaje permanentnega izobraževanja, ki jih organizira katedra za sociologijo na FSPN (v sodelovanju s posamezniki iz treh ustanov). Tisti profesorji, ki bodo želeli pridobiti potrdilo o uspešnem obiskovanju tečajev, pa lahko v svojih seminarških nalogah o posebnih temah preverijo tudi nekatere od teh napotkov za integrirano uporabo priročnika S. Moora z različnimi drugimi viri pri pouku sociologije.

Gotovo na tem mestu ni odveč opozorilo, da ostajajo napotki predvsem v okviru tistih vsebin, ki so v učnem načrtu za pouk sociologije označene kot temeljne. Obča načela so uporabna za pouk izbirnih tem. Za vse pa velja, da je treba hkrati upoštevati različna navodila, ki jih vsebuje ta načrt. Poleg osnovnih priročnikov naj bo zato stalno pri roki načrt, tudi zaradi tega ker vključuje seznam priporočljive literature.

Če bodo profesorji sledili zgledu, ki ga nudi Moorovo delo, in se tako resno poglobljali v slovensko družbo, kot se Moore v angleško, potem bodo kmalu lahko tudi odkrili, da sociologija na Slovenskem ni brez korenin in da ima precejšnjo tradicijo, čeprav nekateri še vedno mislijo, da je mlada veda. Sociologija nasploh ni mlada disciplina, saj je bila »spočeta« v drugem desetletju prejšnjega stoletja (več o tem najdete v Sociologiji II, str. 90–92), sociologija na Slovenskem pa tudi ne, saj so jo že na prelomu stoletja gojili kot učni predmet v bogoslovnem učiteljskišču.

Medtem ko je bila v prvi polovici 20. stoletja (natančneje do 1945) sociologija na Slovenskem pretežno enotno in katoliško usmerjena, je v drugi polovici (natančneje od akademske institucionalizacije 1959 oziroma 1960 naprej, ko sta bila ustanovljena Institut za sociologijo pri Univerzi v Ljubljani in Oddelek za sociologijo na Filozofski fakulteti ter kasneje na FSPN) tega stoletja opazna razvejenost po teoretičnih pristopih in področjih raziskovanja. Zato imajo tudi profesorji sociologije na srednji šoli sorazmerno precej možnosti, da bogatijo pouk tega predmeta z različnimi spoznanji, ki jih označuje nalepka »Home made«.